

Ani'nin Dağ Keçisi Figürlü Sırsız Seramikleri

Unglazed Ceramics with Mountain Goat Figures of Ani

Muhammet Arslan^{*} , Ahmet Şen^{**}

Öz

Tarihî Arrân coğrafyasının batı sınırını oluşturan Ani, 1064 yılında Sultan Alparslan tarafından gerçekleştirilen Selçuklu fethiyle birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bagratunî Hanedanlığı'ndan sonraki ikinci refah dönemini oluşturan Büyük Selçuklu hâkimiyeti, kentteki siyasi, ticari, sosyal ve sanatsal atımların gerçekleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada devam eden arkeolojik kazılar, Ani'nin ikinci refah dönemini oluşturan 11. ve 12. yüzyıllardaki zengin sanatsal etkinliği ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle kazılarda elde edilen seramik buluntuların zenginliği, bir yandan devrin nitelikli üslubunu ortaya koyarken öte yandan kentteki yaşama dair izlerle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır.

Seramik buluntulardan sırsız seramik parçalarının bir kısmı, üzerlerindeki figürlü bezemeleriyle ayrıca önemlidir. Büyük bir küpün gövdesini dolanan bordürleri oluşturan bu parçalarda silindirik mühür baskı tekniğiyle işlenmiş çeşitli hayvan figürleriyle birlikte insan betimlemeleri de vardır. Hayvan figürlerinin çoğunluğunu ise dağ keçisi figürleri oluşturmaktadır.

Konar-göçer ilk Türk topluluklarından itibaren özellikle cesareti ve özgürlüğüyle nam salmış olan keçinin Ani seramiklerinde kendine yer bulması tesadüfi değildir. Genellikle hareket hâlinde, akıcı bir sahne içinde diğer hayvan figürleri yanı sıra insan ve bitki motifleriyle resmedilen dağ keçileri, Orta Çağ'daki Arrân Okulu'nun bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Ani'deki bu türden zengin seramik parçalarının varlığı, kentte bu okulu temsil eden muhtemel bir seramik fırınının varlığını da düşündürmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada söz konusu figürlü süslemeler tanıtılarak Türk sanatı bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Arrân, Arrân Okulu, Ani, Sırsız Seramik, Dağ Keçisi

Abstract

Ani, which forms the western border of the historical Arran geography, entered a new era with the Seljuk conquest by Sultan Alparslan in 1064. This period, which constitutes the second prosperity period after the Bagratuni Dynasty; is a period in which political, commercial, social and artistic breakthroughs took place in the city. Archaeological excavations ongoing here are important in terms of revealing the rich artistic activity in the 11th and 12th centuries, which constituted the second prosperity period of Ani. The richness of the ceramic finds obtained during the excavations, on the one hand, reveals the qualified style of the period, on the other hand, offers important clues about the traces of life in the city.

Some of the unglazed ceramic fragments from the ceramic finds are also important with their figural ornaments. These pieces which form the borders around the body of a large cube were produced from red and brown clay. There are human

* **Sorumlu Yazar:** Muhammet Arslan (Doç. Dr.), Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Kars, Türkiye. E-posta: muhammet.arslan@kafkas.edu.tr ORCID: 0000-0002-5964-7007

** Ahmet Şen (Arş. Gör.), Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Kars, Türkiye.
E-posta: ahmetsen@kafkas.edu.tr ORCID: 0000-0002-7026-2976

Atf: Arslan, Muhammet, Şen, Ahmet. "Ani'nin Dağ Keçisi Figürlü Sırsız Seramikleri." *Art-Sanat*, 19(2023): 1–25. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.19.1108373>

depictions along with various animal figures embroidered with cylindrical seal printing techniques on them. Most of the animal figures are mountain goat figures.

It is not a coincidence that the goat, which has been famous for its courage and freedom since the first nomadic Turkish communities, finds a place for itself in Ani ceramics. These mountain goats which are usually depicted with human and plant motifs as well as other animal figures in motion and a flowing scene are considered to be a product of the Arran School in the Middle Ages. The existence of such rich ceramic fragments in Ani is important in terms of revealing the existence of a ceramic kiln representing this school in the city.

Keywords

Arran, School of Arran, Ani, Unglazed Ceramic, Mountain Goat

Extended Summary

Ani, located 45 km east of Kars, on the shore of the Arpacay water that separates from each other of the Turkey-Armenia border, has been one of the ancient cities with a historical past dating back to BC. 3000 years. Ani, which forms the western border of the historical Arran geography, entered a new era with the Seljuk conquest by Sultan Alparslan in 1064. This period, which constitutes the second prosperity period after the Bagratuni Dynasty; is a period in which political, commercial, social and artistic breakthroughs took place in the city. Archaeological excavations ongoing here are important in terms of revealing the rich artistic activity in the 11th and 12th centuries, which constituted the second prosperity period of Ani.

The historical, artistic and architectural development of the city coincides with the Middle Ages. Being the center of the Bagratuni Dynasty in 961 and the Seljuk conquest in 1064 are the breaking points in the history of the city. This period, which started with the Bagratunids in the middle of the 10th century and continued until the end of the Seljuk rule in 1199, expresses the economic and social welfare period of Ani. Ani has developed economically due to its location on the Silk Road route and the crossroads between the Caucasus and Anatolia, and in parallel, it has become quite commercially rich compared to the contemporary cities around it. This situation caused receive immigration from the city and naturally increase the population. The extraordinary urban texture and monumental works of Ani, which have reached a similar richness in socio-cultural terms, undoubtedly belong to this period. The immovable and movable artefacts belonging to the archaeological excavations that have been going on for years support this argument.

The unglazed ceramics, which we encountered intensively during the Ani excavations are notable for their general form characteristics, especially with their ornaments consisting of animal figures such as mountain goat, horse, deer, lion, chicken, rooster and dog, as well as human figures. These figures on the ceramic fragments, which are understood to form the ornamented borders of a vessel, are often impressed in a way that depicts a lively scene in motion. So much so that the human figures in the compositions are often dancing; it is seen that animal figures are sometimes depicted while

dancing. The scenes are flowing and are separated from each other by sometimes with a plant similar to the tree of life, sometimes a circle with the motif of the Seal of Suleiman and sometimes borders with zigzags that are placed vertically. The ornaments were embroidered with the cylindrical seal printing technique. This style is connected to the “Arran School (11-12th century)” by the researchers. This style also emerges as a characteristic style of unglazed ceramics that are frequently found in medieval excavations in Azerbaijan, Nakhchivan, the south of Georgia, the north of Iran and the North East Anatolian Region of Turkey. It is possible to see similar stylistic features in unglazed ceramics found as a result of excavations in medieval settlements such as Zhinvali and Uplistsikhe in the north of Tbilisi in Georgia; Shamkir, Ganja, Beylegan and Örenqala of Azerbaijan; Dvin, Dashtadem, Metzamor of Armenia and Rey of Iran.

The unglazed ceramics with mountain goat figures, which constitute the subject of the article, are encountered on the finds unearthed in the Seljuk Bazaar, Seljuk Residences and Seljuk Great Baths during the 2019-2021 excavations carried out by us. Mountain goats in here are depicted along with other animals and human figures. They are processed in the cylindrical seal printing technique. It is thought that these compositions belong to the ornamented borders circling the bodies of the large pots, which are thought to be food jars.

The goat is the oldest friend of mankind and one of the first domesticated animals. First of all, the goat is the definition of stubbornness. Having a stubborn character also made it a solid structure. The mountain goat appears in the art of the nomadic Central Asian Turkish communities as a hunting animal in the first place. In addition to the flavor of its meat, it has been hunted by nomadic communities with the use of milk, hair and skin. Thus, it caused it to be loved and valued enough to be processed into rock paintings.

It can very well be said that the goat is also related to the perception of power. Because in the examples with mountain goat figures that we see starting from the Huns to the Uyghurs, it is clear that this figure symbolizes the ruler. In this respect, goats are symbols of “khanate and domination”. Its inscription on the Kultigin Monument dated 732 proves this. It can be said that this symbolism is influenced by the fact that mountain goats live both in high places and in hard-to-reach areas. For this reason, it was accepted as sacred by the Turkish communities and even accepted as the messenger of God and turned into a political image by the Turkish khans. This perception is undoubtedly due to the free and courageous lives of goats.

The first examples of the mountain goat figure in the medieval world belong to the Ani excavations. Especially in the excavations of Nikolai Yakovlevich Marr (1892-1893/1904-1917), Beyhan Karamagaralı (1989-2005) and Yasar Coruhlu (2006-2010), abundant ceramics with mountain goat figures were found. The closest examples are

seen in the medieval cities of Arran geography. The finds obtained during the excavations in Zhinvali in Georgia, Shamkir in Azerbaijan and Dvin in Armenia are other finds similar to Ani samples.

An example of Anatolian Seljuk's art should be mentioned here. The tiles with mountain goat figures belonging to the Kubâdâbâd Palace (1226-1236), which was built by the Seljuk Sultan Alâeddin Keykubat (I), are extremely important.

Giriş

Kars'ın 45 km doğusunda, Türkiye-Ermenistan sınırını birbirinden ayıran Arpaçay suyunun kıyısında bulunan Ani'deki ilk yerleşimin izleri MÖ 3. bine kadar uzanmaktadır¹. Kentin hem tarihî hem de sanat-kültür ve mimari bağlamındaki asıl gelişimi Orta Çağ'a denk gelmektedir. 961 yılında Bagratunî Hanedanlığı'nın merkezi olması ve ardından gelen 1064 yılındaki Selçuklu fethi, kent tarihindeki kırılma noktalarıdır². 10. yüzyıl ortalarında Bagratunîlerle başlayıp 1199 yılındaki Selçuklu iktidarının sonuna kadar devam eden bu dönem, Ani'nin iktisadî ve sosyal anlamdaki refah dönemini ifade etmektedir³. Ani hem İpek Yolu güzergâhında olması hem de Kafkasya ile Anadolu arasında kavşak niteliği taşıması hasebiyle ekonomik anlamda gelişme göstermiş, buna paralel olarak etrafındaki çağdaş şehirlere göre ticari anlamda oldukça zenginleşmiştir. Bu durum kentin göç almasına ve doğal olarak popülasyon artışına da vesile olmuştur. Sosyokültürel açıdan da benzer bir zenginliğe kavuşan Ani'nin günümüze kadar ulaşan olağanüstü kent dokusu ve anıtsal eserleri de bu döneme aittir⁴. Yıllardır devam eden arkeolojik kazılara ait taşınmaz ve taşınır eser buluntuları bu savı destekler niteliktedir.

Ani kazılarında⁵ oldukça yoğun bir şekilde karşımıza çıkan taşınır eser buluntularından sırsız seramik parçaları⁶, üzerlerindeki çeşitli hayvan ve insan figürlerinden oluşan bezemeleriyle dikkat çekmektedir. Bu figürlerin önemli bir kısmını ise “dağ keçisi” figürleri oluşturmaktadır.

1 İsmail Kılıç Kökten, “Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”, *Belleten* VII/27 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943), 610; Muhammet Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani* (Konya: Palet Yayınları, 2021), 29.

2 Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*, 11-12; Muhammet Arslan, “Malazgirt Yolunda Ani'deki Selçuklu Mirası”, *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan* (İstanbul: İhlamur Yayınları, 2021), 473.

3 Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*, 12.

4 Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*, 12.

5 Ani Örenyeri'ndeki kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ruhsatı ve finansal desteği ile Doç. Dr. Muhammet Arslan'ın başkanlığında yürütülmektedir. Ayrıca kazı çalışmalarına Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ile Serhat Kalkınma Ajansı tarafından proje desteği verilmiştir.

6 Ani'deki 2019-2021 yılı kazı çalışmalarında bulunan sırsız seramikler için bk. Muhammet Arslan, *Ani Örenyeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları* (Kars: Palet Yayınları, 2022), 110-163.

Dağ Keçisi Figürlü Sırsız Seramikler

Katalog No	1	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	7 x 12 cm	
Buluntu Yeri	Aslanlı Kapı Doğu 5. Burç Kazısı	
Buluntu Tarihi	01.10.2019	G. 1: Katalog No 1 (M. Arslan, 2019)
Tanım	Günlük kullanım eşyasına ait süslemeli seramik parçasının üzerindeki dağ keçisi, hayat ağacı motifinin sağında yürür vaziyette tasvir edilmiştir. Solunda ise başka bir hayvan figürü vardır. Bir bordüre ait oldukları anlaşılan kompozisyon, silindirik mühür baskı tekniğinde işlenmiştir (G. 1).	

Katalog No	2	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	8 x 9.3 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	18.08.2020	G. 2: Katalog No 2 (M. Arslan, 2020)
Tanım	Bir bordür içerisine yerleştirilen dağ keçisi, tavuk ve geyik gibi diğer hayvanlarla birlikte tasvir edilmiştir. Zikzak ve noktalarla süslenmiş dikey hatlı bir bordür, figürlü kompozisyonları birbirinden ayırmaktadır. Silindirik mühür baskı tekniğidir (G. 2).	

Katalog No	3	
Adı	Erzak Küpü Kulp ve Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	13 x 17 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	20.08.2020	G. 3: Katalog No 3 (M. Arslan, 2019)
Tanım	Gövdeye ait bordürde dağ keçisiyle birlikte at, tavuk ve horoz figürleri de görülmektedir. Ayrıca basit tasarımla hayat ağacı motiflerine de yer verilmiştir. Benzer kompozisyon kulp kısmında da devam etmektedir. Silindirik mühür baskı tekniğidir (G. 3).	

Katalog No	4	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	4.4 x 5.6 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	24.08.2020	G. 4: Katalog No 4 (M. Arslan, 2020)
Tanım	Sırsız seramik parçasının üzerinde bir dağ keçisinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı tekniğiyle süsleme vardır (G. 4).	

Katalog No	5	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
�l�leri	9.9 x 18 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu �arşı Kazısı	
Buluntu Tarihi	24.08.2020	
Tanım	Kompozisyon büyük oranda tahrip olmuştur. �zerindeki bordürün en sağında dağ keçisi ile birlikte tanımlanamayan hayvan figürleri ve dans eden insanlar tasvir edilmiştir. Süslemeler, silindirik mühür baskı tekniğiyle işlenmiştir (G. 5).	

G. 5: Katalog No 5 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	6	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
�l�leri	12.5 x 11.6 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu �arşı Kazısı	
Buluntu Tarihi	25.08.2020	
Tanım	Diřa doğru kabartılmış bir bordür üzerindeki dağ keçisi, dans eden insanlarla birlikte tasvir edilmiştir. Silindirik mühür baskı tekniklidir (G. 6).	

G. 6: Katalog No 6 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	7	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	8.9 x 14.8 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	25.08.2020	
Tanım	Süslemeli bir seramik parçasının üzerindeki hayvan figürleri tam olarak seçilemese de bir dağ keçisiyle birlikte hayat ağacı ve bir tavuk/horoz figürünün tasvir edildiği anlaşılmaktadır. Kompozisyon, silindirik mühür baskı tekniğindedir (G. 7).	

G. 7: Katalog No 7 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	8	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	6.6 x 5.2 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	26.08.2020	
Tanım	Üzerindeki bordürde bir dağ keçisinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı teknikli süsleme vardır (G. 8).	

G. 8: Katalog No 8 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	9	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	11.8 x 12 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Büyük Hamam Kazısı	
Buluntu Tarihi	30.08.2020	
Tanım	Seramik parçasının üzerindeki bordürde dağ keçisiyle birlikte tavuk ve dans eden insan figürlerinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı teknikli bir süsleme vardır (G. 9).	

G. 9: Katalog No 9 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	10	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	10.6 x 9.6 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Konutları Kazısı	
Buluntu Tarihi	02.09.2020	
Tanım	Seramik parçasının üzerindeki figürlü bezemeler çok net olmasa da arkaya dönük boynuzlarıyla bir dağ keçisi kendini belli etmektedir. Bordürde ayrıca tavuk ve dans eden insan figürleri vardır. Figürler birbirinden dikey hatlı, zikzak motifli bir bordür ile ayrılmıştır. Silindirik mühür baskı tekniklidir (G. 10).	

G. 10: Katalog No 10 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	11	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	10 x 8.9 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	03.09.2020	
Tanım	Üzerindeki bordürde bir dağ keçisiyle birlikte dans eden insanlar, tavuklar ve bir süvari tasvir edilmiştir. Süvarinin elinde bir ok tuttuğu görülmektedir. Ayrıca bir de nar ağacı olduğu tahmin edilen meyveli bir ağaç bulunmaktadır. Silindirik mühür baskı tekniklidir (G. 11).	

G. 11: Katalog No 11 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	12	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	15.6 x 21.5 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Konutları Kazısı	
Buluntu Tarihi	07.09.2020	
Tanım	Sırsız seramik parçasındaki figürlü kompozisyonlar zikzak motifli dikey bir bordürle sınırlanmıştır. Dağ keçisiyle birlikte dans eden insan figürlerinin tasvir edildiği kompozisyon silindirik mühür baskı tekniklidir (G. 12).	

G. 12: Katalog No 12 (M. Arslan, 2020)

Katalog No	13	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
�l�leri	12 x 14 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu �arşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	16.08.2021	G. 13: Katalog No 13 (M. Arslan, 2021)
Tanım	�zerindeki bordürde dağ keçisi, tavuk ve insan figürlerinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı teknikli bir süsleme vardır (G. 13).	

Katalog No	14	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
�l�leri	18 x 6 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu �arşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	06.09.2021	G. 14: Katalog No 14 (M. Arslan, 2021)
Tanım	�zerindeki bordürde hayat ağacı etrafında dans eden dağ keçisi ve tazı (köpek) figürlerinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı teknikli bir süsleme vardır (G. 14).	

Katalog No	15	
Adı	Erzak Küpü Gövde Parçası	
Dönemi	11-12. yüzyıl	
Ölçüleri	9 x 7 cm	
Buluntu Yeri	Selçuklu Çarşısı Kazısı	
Buluntu Tarihi	20.09.2021	
Tanım	Seramik parçasının üzerindeki bordürde at, insan ve dağ keçisi figürlerinin tasvir edildiği silindirik mühür baskı teknikli bir süsleme görülmektedir. Dağ keçisi ve at figürünün arasında kalan insan, iki ellerini yukarı kaldırmış şekilde tasvir edilmiştir (G. 15).	

G. 15: Katalog No 15 (M. Arslan, 2021)

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Ani kazılarında yoğun bir şekilde karşımıza çıkan bazı sırsız seramik parçaları, üzerlerindeki at, dağ keçisi, geyik, aslan, tavuk, horoz ve köpek gibi hayvan ve ayrıca insan figürlerinden oluşan bezemeleriyle dikkat çekmektedir. Bir kabın süslemeli bordürlerini oluşturdukları anlaşılan seramik parçalarındaki bu figürler, çoğu zaman hareket hâlindeki canlı bir sahneyi tasvir eder şekilde işlenmiştir. Kompozisyonlarda yer alan insan figürleri çoğu zaman dans eder hâldedir. Hayvan figürlerinin de bazen dans ederken resmedildikleri görülmektedir. Sahneler akıcıdır ve bazen hayat ağacına benzer bir bitki, bazen Mühr-ü Süleyman motifli bir daire ve bazen de dikey hatlı olarak yerleştirilen zikzak çizen bordürler ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Süslemeler silindirik mühür baskı tekniğiyle işlenmişlerdir. Araştırmacılar tarafından “Arrân⁷ Okulu”na bağlanan ve 11-12. yüzyıllara tarihlenen bu üslup⁸; Azerbaycan,

7 Bugünkü coğrafi tanımlamayla Doğu Trans Kafkasya olarak bildiğimiz Arrân, Aras ve Kür Nehirleri arasında, batıda Türkiye'nin kuzeydoğusunu, kuzeyde Gürcistan'ın güney bölümünü, doğuda ise Nahçıvan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın neredeyse tamamını ve güneyde de İran'ın kuzey kesimini içine alan geniş bir coğrafi alan olarak karşımıza çıkar. Arrân'ın Orta Çağ'daki başlıca önemli kentleri arasında Kebele (Azerbaycan), Berde (Azerbaycan), Beylegan (Azerbaycan), Ören Kala (Azerbaycan-Beylegan'ın 15 km kuzeybatısı), Şemkir (Azerbaycan), Şamahı (Azerbaycan), Gence (Azerbaycan), Karabağ Bölgesi (Azerbaycan), Shinvali (Gürcistan), Tiflis (Gürcistan), Ahılkelek (Gürcistan), Ahıska (Gürcistan), Kars (Türkiye), Ani (Türkiye), Ardahan (Türkiye), Şavşat (Türkiye), Ardanuç (Türkiye), Dvin (Ermenistan) gibi yerleşimler bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Abdülkerim Özeydin, “Arrân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 394-395; Bayram Arif Köse, “10. Yüzyıl İslam Coğrafyacılarına Göre Ermeniyeye ve Arrân Tarihî Coğrafyası”, *Turkish Studies* 11/1 (2016), 89-108.

8 Turgay Yazar ve Tülin Değirmenci, “Ani Kazılarında Ele Geçen Baskı Teknikli Sırsız Seramikler”, *Sanat Tarihi Dergisi* IX (1998), 159-160; Beyhan Karamağaralı ve Turgay Yazar, “Ani Kazısı Buluntuları”, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), 130-131; Namiğ Hüseyinli, “Orta Asr Şemkir Şehrinin Boyalı Saksı Kabları Hakkında (2006 Yılı İlim Kazıları Esasında)”, *Azerbaycan Arxeologiyası* 9/1-2 (2007), 87; Yaşar Çoruhlu, “2008 Dönemi Ani Kazılarında

Nahçıvan, Gürcistan'ın güneyi, İran'ın kuzeyi ve Türkiye'nin Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Orta Çağ kazılarında çok sık ele geçen sırsız seramiklerin karakteristik bir üslubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Gürcistan'da Tiflis'in kuzeyindeki Zhinvali ve Uplistsikhe; Azerbaycan'ın Şemkir, Gence, Beylegan ve Örenkala; Ermenistan'ın Dvin, Daştadem ve Metzamor ve İran'ın Rey gibi Orta Çağ yerleşimlerinde yapılan kazılar sonucu bulunan sırsız seramiklerde de benzer üslup özelliklerini görmek mümkündür⁹.

Çalışmada ele alınan dağ keçisi figürleri ise tarafımızdan yürütülen 2019-2021 yılı kazı çalışmalarında Selçuklu Çarşısı, Selçuklu Konutları ve Selçuklu Büyük Hamamı'nda ortaya çıkarılan seramik parçası buluntular üzerinde yer almaktadır¹⁰. Buradaki dağ keçileri, diğer hayvanlar ve insan figürleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Silindirik mühür baskı tekniğinde işlenen kompozisyonların erzak küpü olduğu düşünülen büyük çömleklerin gövdelerini dolaşan süslemeli bordürlere ait olduğu düşünülmektedir. Nitekim 1965 ve 2008 yılı kazılarında¹¹ ortaya çıkarılarak restore edilen iki küp üzerindeki benzer süslemeli bordürler bunu kanıtlar niteliktedir¹² (G. 16, G. 17, G. 18, G. 19).

Ortaya Çıkarılan İnsan ve Hayvan Figürlü Keramik Kaplar Üzerine Değerlendirmeler", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2010), 191.

- 9 Benzer örnekler için bk. L. T. Guzelian, "Paleoepigraficeskie Materiali iz Raskopok Oren-Kala", *Srednevekovie Pamyatniki Azerbaidjana* (Moskova: Yayınevi yok, 1965), 56-89; Hüseyinli, "Orta Asr Şemkir Şehrinin Boyalı Saksı Kabları Hakkında (2006 Yılı İlim Kazıları Esasında)", 84-88; G. Koçaryan, A. Kalantaryan ve K. Kafadaryan, "Antikni Sloy na Territori Sentral Nogo Kvartala Sitadeli Dvina", *Dvin IV-The City Dvin and Its Excavations*, ed. A. A. Kanahtaph (Yerevan: Institute of Archaeology and Ethnography, 2008), 152, 158, Fig.11/3; David Tmindorashvili, *Orta Yüzyıllarda Uplistsikhe* (Tiflis: Eski Eserleri Koruma ve Araştırma Merkezi, 2008), 48-49, Fig. 10/10-19; Tarix Dostiyev, "Orta Asr Şemkir Şehir Yerinin Arxeoloji Tedkikinin İlk Yekunları", *Azerbaycan Arxeologiyası* 12/2 (2009), 26; A. Babajanyan, "Metsamory Mijnadarum (Keramikakan Tvyalner)", *Metsamor. Hisun Tarva Peghunneri Zhamanakagrut'yuny* (Yerevan: Mshakuyt'i Nakhararut'yun, 2015), 231, Aghyusak 1/5; Tarix Dostiyev, "Orta Asr Şemkir Şehrinin Basma Nakışlı Bedii Keramikasının Bazı Numuneleri", *Azerbaycan Arxeologiyası* 18/2 (2015), 47-57; Husik Melkonyan vd., "The Excavations of Dashtadem Fortress: Preliminary Report on 2015 Fieldwork Activity, *Armenian Journal of Near Eastern Studies* XI/1-2 (2017), 290, Figure 14/18; Tarix Dostiyev, *Orta Asr Şemkir Şehrinin Keramikası I. Hisse-Sırsız Saqısı Mamulatu* (Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Arxeologiya ve Etnografıya İnstitutu, 2020), 5.
- 10 Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*, 180-181.
- 11 Kars Müzesi teşhir salonunda sergilenen bu küplerden ilki 35.6.965/128 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Kemal Balkan'ın 1965 yılı kazısında bulunan eser restore edilmiştir. Küp, 76 x 29 x 16 cm ölçülerindedir. Diğer erzak küpü ise 50.2.2008/1883 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Yaşar Çoruhlu'nun 2008 yılı kazısında çıkarılarak restore edilmiştir. Erzak küpü ise 66 x 27 x 64 x 16 cm ölçülerindedir.
- 12 Yaşar Çoruhlu, "Kars/Ani Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı III* (Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010), 163; Yusuf Çetin, "Kars Müzesi'nde Bulunan Büyük Selçuklu Dönemine Ait İki Erzak Küpü Üzerinde Yer Alan Baskı Kabartma Tekniği İle Yapılmış Bezemelerin İkonografik Çözümlemesi", *International Journal of Social Science* 57 (2017), 383-394.

G. 16 ve G. 17: Kars Müzesi'ndeki Benzer Üsluplu Küpler (M. Arslan, 2021)

G. 18 ve G. 19: Kars Müzesi'ndeki Benzer Üsluplu Küpler (M. Arslan, 2021)

Keçi, insanoglunun en eski dostu ve ilk evcilleştirdiği hayvanlardan biridir¹³. İnatçı bir karaktere sahip olması, onu aynı zamanda sağlam bir yapıya büründürmüştür. Dağ keçisi, en erken örneklerde bir av hayvanı olarak konar-göçer Orta Asya Türk topluluklarının sanatında görülmektedir. Etinin lezzeti yanı sıra sütü, kılı ve derisinin hayati faydaları, doğada sık görülen bu hayvanın göçebe topluluklar tarafından avlanarak¹⁴ ondan her türlü yararlanılmasına neden olmuş; böylelikle kaya resimlerine işlenecek

13 Ömer F. Oyal, *Keçi/Zanlı, Kurban Cefakâr* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 39.

14 Wilhelm Freh, keçilerin midelerinde sara, bulaşıcı hastalıklar ve zehirlenmelere iyi gelen yuvarlak sert bir madde bulunduğundan dolayı avlandıklarını belirtmektedir. Bk. Wilhelm Freh ve Muvaffak Uyanık, "Hakkâri-Sat Dağlarında, Gevaruk Vadisi İçinde Bulunan Kaya Resimleri Hakkında Tebliğ", *Belleten* 21/84 (1957), 620.

kadar sevilmesini ve değer görmesini sağlamıştır. Yaşar Çoruhlu, keçinin bazen de savaşılan insanların yanında resmedildiğini öne sürerek sadece avlanmasından ötürü önemsenmediğini ifade etmektedir¹⁵.

Keçinin iktidar algısıyla da ilintili olduğu söylenebilir. Zira Hunlardan başlayarak Uygurlara kadar görülen dağ keçisi figürlü örneklerde bu figürün yöneticiyi simgelediği gayet açıktır¹⁶. Bu yönüyle de keçilerin “hakanlık, kağanlık ve egemenlik” sembolü olduğu ifade edilebilir¹⁷. Nitekim 732 tarihli Kültigin anıtına işlenmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Bu sembolizmde dağ keçilerinin ulaşması zor yüksek alanlarda yaşaması/dolaşmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu yüzden Türk toplulukları tarafından kutsal kabul edilmiş, hatta Tanrı'nın habercisi/elçisi olarak Türk kağanları tarafından siyasal bir simge hâline getirilmiştir¹⁸. Bu algı, keçilerin özgür ve cesaretli karakterlerinden kaynaklanıyor olmalıdır¹⁹.

Dağ keçisi figürlerinin Anadolu coğrafyasındaki ilk örnekleri tarih öncesi çağlara ait kaya üstü resimlerde bulunmaktadır. Bu örneklerin hiç de azımsanmayacak sayıda olduğu görülmektedir. Örneklerin çokluğu, bir taraftan Türk toplulukların yayılma alanına işaret ederken öte yandan geleneğin dağılımını göstermesi açısından da önemlidir. Kars ve çevresindeki kaya üstü resimlerinde yoğun bir şekilde karşımıza çıkan dağ keçileri, Ani'ye yakın bir coğrafyada olması açısından ayrıca dikkate değerdir. En erken Kalkolitik Çağ'a ve en geç de Tunç Çağı'na tarihlenen Kars Borluk Vadisi'ndeki kaya resimlerine işlenen dağ keçisi figürleri²⁰, şematik benzerlikleriyle Ani seramiklerindeki figürlerin öncüsü niteliğindedir. Kars'ın Susuz ilçesindeki Doyum-

15 Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 2* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2019), 216.

16 D. G. Savinov, “Naskal'niye İzobrajeniya Tsentral'noy Azii i Yujnoy Sibiri”, *Vestnik Leningradskiy Gosudarstvennogo Universiteta* 20 (1964), 143; Oyal, *Keçi/Zanlı, Kurban Cefakâr*, 7.

17 Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011), 174.

18 Cengiz Alyılmaz, “Orhun Yazıtları”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 3 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 1391.

19 Emel Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu* (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2006), 5; Abdulhaluk Çay, *Anadolu'da Türk Damgası* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983), 111-123; İbrahim Üngör, “Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler”, *4. Uluslararası Türk Şöleni-Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2018), 327.

20 Akın Bingöl, “Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri”, *Selçuk Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2016), 351; Üngör, “Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler”, 329; Oktay Özgül ve Burak Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, *Art-Sanat* 16 (2021), 499. Ayrıca bk. Alpaslan Ceylan ve Oktay Özgül, “Kars'ta Türk Kültürünün Erken Dönem İzleri ve Yeni Keşifler”, *Bilim ve Ütopya* 286 (2018), 69-71; Alpaslan Ceylan, Akın Bingöl ve Mustafa Karageçi, *Eskiçağ'da Kars Kaleleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2018), 88.

lu²¹, Kağızman ilçesindeki Kömürlü, Şaban (Geyiklitepe)²², Kurbağa²³, Camuşlu²⁴ ve Tunçkaya²⁵; Digor ilçesindeki Dolaylı²⁶; Ardahan'ın Çıldır ilçesindeki Başköy²⁷; Erzurum'daki Cunni Mağarası²⁸, Şenkaya ilçesindeki Kaynak Köyü²⁹; Erzincan'ın Kemaliye ilçesindeki Dilli Vadisi³⁰; Van Gölü'nün güneyine düşen Tırşın Yaylası³¹ ve Hakkari Gevaruk Vadisi'ndeki³² kaya üstü resimleri Ani'nin yakın çevresinden takip edilebilen dağ keçisi figürlerinin sadece bir kısmını oluşturmaktadır (**G. 20, G. 21, G. 22**). Bu resimlerdeki dağ keçisi figürleri, başka hayvanlarla birlikte işlenmiştir. Kompozisyonlar bazen ay ve güneşe benzer nesnelere ve bazen de süvari figürleriyle zenginleştirilmiştir. Vurma, çizgi ve oyma teknikleriyle yapılan bezemelerdeki dağ keçileri, Ani'deki Orta Çağ seramiklerindeki tarza benzer şekilde boynuzları arkaya doğru uzanır şekilde işlenmiştir³³.

21 Yavuz Günaşdı, “Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2016), 397.

22 Üngör, “Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler”, 329; Mustafa Karageçi, “Doğu Anadolu Kaya Resimlerindeki Süvari Tasvirleri”, *4. Uluslararası Türk Şöleni-Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2018), 572; Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 508.

23 Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 511.

24 Üngör, “Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler”, 330; Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 503.

25 Üngör, “Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler”, 330-331.

26 Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 504.

27 Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 497.

28 Alpaslan Ceylan, “Doğuda İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 4 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 425-429; Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 513.

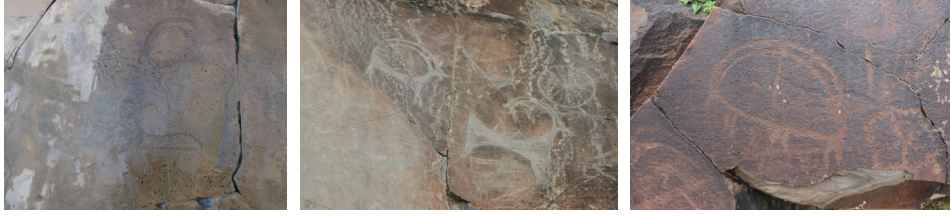
29 Cemal Sevindi ve Ali Yalçın Tavukçu, “Şirvaz Kalesi ve Kayaüstü Resimleri (Şenkaya-Erzurum)”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 31 (2013), 165; Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 514.

30 Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 516-517.

31 Hale Tümer, “Doğu Toros Petroglifleri: Tırşın Yaylası ve Çevresi”, *Anadolu Araştırmaları* 21 (2018), 24.

32 Freh ve Uyanık, “Hakkâri-Sat Dağlarında, Gevaruk Vadisi İçinde Bulunan Kaya Resimleri Hakkında Tebliğ”, 619-620.

33 Ceylan ve Özgül, “Kars'ta Türk Kültürünün Erken Dönem İzleri ve Yeni Keşifler”, 71; Mustafa Karageçi, “Doğu Anadolu Kaya Resimlerindeki Süvari Tasvirleri”, 561-583.

G. 20, G. 21 ve G. 22: Kars çevresinden dağ keçisi figürlü kaya üstü resimleri (Ceylan, Bingöl ve Karageçi, *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*, 88; Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 512; Ceylan ve Özgül, “Kars'ta Türk Kültürünün Erken Dönem İzleri ve Yeni Keşifler”, 70).

Dağ keçisi figürlerinin kaya üstü resimlerinden sonra seramik sanatına yansımaları da yine tarih öncesi çağlara aittir. Bu bağlamda Tunç Çağı'ndan sonrasına tarihlenen Erzurum Müzesi'ndeki dağ keçisi figürlü bir çömlek³⁴ ile (G. 23) Boğazköy-Büyükkaya'daki bir çanağa (MÖ 9-6. yüzyıl) hayat ağacına benzer bir bitkiyle işlenen dağ keçisinin³⁵ varlığı önemlidir. Aynı şekilde Geç Demir Çağı'na (MÖ 6-4. yüzyıl) ait örneklerde de benzer figürlü süslemeleri görmek mümkündür. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bu devre ait bazı seramiklere işlenen dağ keçileri; bazen birbirlerini takip eden sürüler hâlinde, bazen tek başlarına, bazen diğer hayvanlarla ve bazen de hayat ağacını andıran bitkisel formlarla birlikte resmedilmişlerdir³⁶. Yakın örnekleri Nevşehir'deki Suluca Karahöyük, Niğde Köşk Höyük³⁷ ve Kızılırmak Havzası³⁸ seramik buluntularında da görülmektedir³⁹. İran Susa'daki antik kentin nekropol buluntuları arasındaki MÖ 4000 yılına tarihlenen dağ keçisi figürlü bir kap parçası da aynı bağlamda zikredilebilir⁴⁰ (G. 24). Özellikle günlük kullanım eşyalarına resmedilmeleri, figürün “bereket ve bolluk” anlamı kazandığına da bir işaretir⁴¹.

34 Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 518-519.

35 Şevket Dönmez ve Fidane Abazoğlu, “Kızılırmak Havzası Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömlek Geleneğinin Kökeni Üzerine Düşünceler”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 23 (2018), 91, Fig. 5.

36 Davut Yiğitpaşa, “Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Seramikleri Üzerinde Görülen Figürlü ve Bitkisel Bezemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Özel Sayısı* 6/25 (2013), 615.

37 Uğur Silistreli, “Köşk Höyük'te Bulunan Kabartma İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Vazolar”, *Belleten* 53/206 (1989), 368-369.

38 Dönmez ve Fidane, “Kızılırmak Havzası Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömlek Geleneğinin Kökeni Üzerine Düşünceler”, 84.

39 Mehmet Ali Özdemir ve Mehmet Işıklı, “Nevşehir, Suluca Karahöyük Demir Çağı Boya Bezemeli Seramikleri”, *Seramik Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 1-53.

40 Frank Hole, “Prehistoric Susa”, *The Royal City of Susa-Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre*, ed. O. Harper Prudence, Aruz Joan ve Tallon Françoise (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992), 32.

41 Yiğitpaşa, “Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Seramikleri Üzerinde Görülen Figürlü ve Bitkisel Bezemeler”, 618; Çetin, “Kars Müzesi'nde Bulunan Büyük Selçuklu Dönemine Ait İki Erzak Küpü Üzerinde Yer Alan Baskı Kabartma Tekniği ile Yapılmış Bezemelerin İkonografik Çözümlemesi”, 386; Serap Ünal ve Tennur Yaşar, “Teke Yöresi, Keçi (Teke) Figürü ve Seramik Sanatına Yansımaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 127/251 (2021), 376.

G. 23 ve G. 24: Erzurum Müzesi ile Susa'daki dağ keçisi figürlü seramik kaplar (Özgül ve Bingöl, “Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi”, 519; Hole, “Prehistoric Susa”, 32).

Anadolu'da Orta Çağ dönemine ait dağ keçisi figürlü seramiklerin ilk örnekleri Ani kazılarında tespit edilmiştir. Özellikle Nikolai Yakovleviç Marr⁴² (1892-1893/1904-1917) (G. 25), Beyhan Karamağaralı⁴³ (1989-2005) (G. 26) ve Yaşar Çoruhlu⁴⁴ (2006-2010) (G. 27, G. 28) dönemlerinde yapılan kazı çalışmalarında bol miktarda dağ keçisi figürlü seramik bulunmuştur. Ani'deki bu türden buluntuların en yakın örnekleri Arrân coğrafyasındaki Orta Çağ kentlerinde karşımıza çıkmaktadır. Gürcistan'da Tiflis'in kuzeyindeki Zhinvali kentindeki kazılardan çıkarılarak Gürcistan Ulusal Müzesi'nde sergilenen ve 12-13. yüzyıllara tarihlenen sırlı seramik üzerindeki dağ keçisi figürü⁴⁵ bu anlamda önemlidir (G. 29). Azerbaycan'ın Şemkir⁴⁶ (G. 30, G. 31) ve Ermenistan'ın Dvin⁴⁷ (G. 32) kentinde yapılan kazılarda elde edilen buluntular ile Gence'deki örnekler de Ani örnekleriyle benzeşen diğer buluntulardır.

42 Nikolai Yakovleviç Marr, *Ani Knijnaya İstoriya Goroda i Raskopki na Meste Gorodişça* (Moskova: Gosudarstvennaya Akademiya İstoriy Materialnoy Kulturi, 1934), 86-87.

43 Karamağaralı ve Yazar, “Ani Kazısı Buluntuları”, 130-131.

44 Çoruhlu, “2008 Dönemi Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan İnsan ve Hayvan Figürlü Keramik Kaplar Üzerine Değerlendirmeler”, 185-196.

45 *Ceramics In The Medieval Georgia*, ed. David Lortkipanidze, Ramin Ramishvili, Zurab Tvalchrelidze ve Mikheil Tsereteli (Georgian National Museum, Tarih ve yıl bilgisi yok), 93.

46 Tarix Dostiyev, “Azerbaijan”, *The Artistic Culture of Central Asia and Azerbaijan in the 9th-15th Centuries Volume I-Ceramics* (Samarkand-Tashkent: International Institute for Central Asian Studies, 2011), 226, 241, ill. III; Dostiyev, *Orta Asr Şemkir Şehrinin Keramikası I. Hisse-Sırsız Saqsı Mamulatu*, 12-13, 16.

47 *Dvin IV-The City Dvin and Its Excavations*, ed. A. A. Kanahtaprh (Yerevan: Institute of Archaeology and Ethnography, 2008), 202-217, Tablitsa XXXI/2-3.

G. 25, G. 26, G. 27, G. 28: Ani kazılarında çıkan dağ keçisi figürlü diğer seramik parçaları (Marr, *Ani Knijnaya İstoriya Goroda i Raskopki na Meste Gorodişça*, Figure 192a; Karamağaralı ve Yazar, “Ani Kazısı Buluntuları”, 125.; Çoruhlu, “2008 Dönemi Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan İnsan ve Hayvan Figürlü Keramik Kaplar Üzerine Değerlendirmeler”, 195-196).

G. 29: Zhinvali’den Gürcistan Ulusal Müzesi’nde sergilenen dağ keçisi figürlü sırlı seramik (*Ceramics In The Medieval Georgia*, 93).

G. 30 ve G. 31: Şemkir kazılarında çıkan dağ keçisi figürlü seramik parçası (Dostiyev, *Orta Asr Şemkir Şehrinin Keramikası I. Hisse-Sırsız Saqsı Mamulatu*, 150; Dostiyev, "Azerbajjan", 241).

G. 32: Dvin kazılarında çıkan dağ keçisi figürlü seramik parçası -(*Dvin IV-The City Dvin and Its Excavations*, Tablitsa XXXI/2-3)

Anadolu Selçuklu döneminde Uluğ Sultan I. Alâeddin Keykubat tarafından 1226-1236 yılları arasında yaptırılan Kubâdâbâd Sarayı'na ait dağ keçisi figürlü çiniler de son derece önemlidir. Sıraltı tekniğiyle işlenmiş, bitkisel formlar arasındaki bir dağ keçisi figürlü kare şekilli çini pano⁴⁸ (G. 33) ile sekiz köşeli yıldız formlu bir çiniye

48 Mehmet Önder, "Selçuklu Kubâd-Âbâd Sarayı Çinileri", *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi-I. Alâeddin Keykubat Özel Sayısı 3* (1988), 34; Yaşar Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009), 146.

resmedilen dağ keçisi (G. 34), bu figürün hem kullanım hem de tarihî seyrini göstermesi açısından son derece kıymetlidir.

G. 33 ve G. 34: Kubâdâbâd Sarayı'na ait dağ keçisi figürlü çiniler
(M. Arslan ve M. A. Çelebi, 2021)

Sonuç

Arrân coğrafyasının batı sınırını oluşturan Ani'deki sırsız seramik buluntular içerisinde nicelik açısından en kalabalık ürünleri oluşturan dağ keçisi figürleri, Arrân'ın diğer Orta Çağ kentlerinde de sıkça görülen bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Keçinin ulaşılması imkânsız yerlere tırmanışından dolayı edindiği cesaretli ve özgürlükçü sıfatı, onun Türk toplulukları tarafından iktidar sembolü hâline getirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca eti, sütü, kılı ve derisi gibi nimetleriyle konar-göçer Türk topluluklarının en önemli av hayvanlarından biri olduğu da aşikârdır. Bundan dolayı en erken örnekler olan kaya üstü resimlerden başlayarak bağımsızlık sembolü sikkelere ve savaş kalkanlarına konmuş ve nihayetinde günlük kullanım eşyalarına dahi tesir etmiştir. Figürün Ani'deki kullanım alanı buna işaret etmektedir.

Ani'nin kazı çalışmalarından elde edilen buluntularından hareketle gerek taş ve gerekse sırlı-sırsız seramiklerdeki figüratif süslemeleriyle oldukça zengin bir sanat dünyasına sahip olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Her ne kadar bugüne kadarki çalışmalarda bir seramik üretim tesisinin varlığı tespit edilememişse de bu zenginlik kentte Arrân Okulu'nu temsil eden bir üretim tesisi ile sanatçı grubunun varlığını kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir⁴⁹. Nitekim Nikolai Y. Marr tarafından yapılan kazılarda

49 Benzer iddiaya sahip çalışmalar için bk. A. Zhamkochyan, "The Faience of Medieval Armenia in the 9th-14th Centuries", *Archaeological Sites of Armenia 10*, ed. A. Kalantaryan (Yerevan: Academy of Sciences Press, 1981), 101; Astghik Babajanyan vd., "A Wiwe on Life in the Medieval Fortress at Dashtadem: Results of the 2015 and 2018 Excavation Campaigns", *Archaeology of Armenia in Regional Context*, ed. Pavel Avetisyan and Arsen Bobokhyan (Yerevan: Publishing House of the Institute of Archaeology and Ethnography, 2021), 386.

taştan yapılmış bir silindirin bulunması bu iddiayı güçlendirmektedir⁵⁰. Gelecek kazı sezonlarında ortaya çıkarılacak bir seramik fırınının bu durumu kesin bir şekilde ortaya koyacağı kuvvetle muhtemeldir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Alyılmaz, Cengiz. “Orhun Yazıtları”. *Türkler Ansiklopedisi*. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1385-1404.
- Arslan, Muhammet. “Malazgirt Yolunda Ani'deki Selçuklu Mirası”. *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan*. İstanbul: İhlamur Yayınları, 2021, 472-481.
- Arslan, Muhammet. *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi: Ani*. Konya: Palet Yayınları, 2021.
- Arslan, Muhammet. *Ani Örenyeri Kazısı 2019-2021 Yılı Çalışmaları*. Kars: Palet Yayınları, 2022.
- Babajanyan, Astghik. “Metsamory Mijnadarum (Keramikakan Tvyalner)”. *Metsamor. Hisun Tarva Peghumneri Zhamanakagrut'yuny*. Yerevan: Mshakuyt'i Nakhararut'yun, 2015, 218-233.
- Babajanyan, Astghik, Soseh Aghaian, Davit Davtyan ve Husik Melkonyan. “A Viwe on Life in the Medieval Fortress at Dashtadem: Results of the 2015 and 2018 Excavation Campaigns”. *Archaeology of Armenia in Regional Context*. Ed. Pavel Avetisyan and Arsen Bobokhyan. Yerevan: Publishing House of the Institute of Archaeology and Ethnography, 2021, 373-396.
- Bingöl, Akın. “Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2016): 347-355.
- Ceramics In The Medieval Georgia*. Ed. David Lortkipanidze, Ramin Ramishvili, Zurab Tvalchrelidze ve Mikheil Tsereteli. [y.y]: Georgian National Museum, [t.y].
- Ceylan, Alpaslan. “Doğuda İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası”. *Türkler Ansiklopedisi*. 4. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 425-429.
- Ceylan, Alpaslan ve Oktay Özgül. “Kars'ta Türk Kültürünün Erken Dönem İzleri ve Yeni Keşifler”. *Bilim ve Ütopya* 286 (2018): 69-71.
- Ceylan, Alpaslan, Akın Bingöl ve Mustafa Karageçi. *Eskiçağ'da Kars Kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Çay, Abdulhaluk. *Anadolu'da Türk Damgası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1983.
- Çetin, Yusuf. “Kars Müzesi'nde Bulunan Büyük Selçuklu Dönemine Ait İki Erzak Küpü Üzerinde Yer Alan Baskı Kabartma Tekniği İle Yapılmış Bezemelerin İkonografik Çözümlemesi”. *International Journal of Social Science* 57 (2017): 383-394.
- Çoruhlu, Yaşar. “2008 Dönemi Ani Kazılarında Ortaya Çıkarılan İnsan ve Hayvan Figürlü Keramik Kaplar Üzerine Değerlendirmeler”. *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 2010, 185-196.

50 Marr, *Ani Knijnaya İstoriya Goroda i Raskopki na Meste Gorodişça*, 86-87.

- Çoruhlu, Yaşar. “Kars/Ani Kazıları 2008 Yılı Çalışmaları”. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* III. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi 2*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2019.
- Dostiyevev, Tarix. “Azerbaijan”. *The Artistic Culture of Central Asia and Azerbaijan in the 9th-15th Centuries* Volume I-Ceramics. Samarkand-Tashkent: International Institute for Central Asian Studies, 2011, 221-248.
- Dostiyevev, Tarix. “Orta Asr Şemkir Şehir Yerinin Arxeoloji Tedkikinin İlk Yekunları”. *Azerbaycan Arxeologiyası* 12/2 (2009): 12-36.
- Dostiyevev, Tarix. “Orta Asr Şemkir Şehrinin Basma Nakışlı Bedii Keramikasının Bazı Numuneleri”. *Azerbaycan Arxeologiyası* 18/2 (2015): 47-57.
- Dostiyevev, Tarix. *Orta Asr Şemkir Şehrinin Keramikası I. Hisse-Sırsız Saqsı Mamulatu*. Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Arxeologiya ve Etnoqrafiya İnstitutu, 2020.
- Dönmez, Şevket ve Fidane Abazoğlu. “Kızılırmak Havzası Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömlek Geleneğinin Kökeni Üzerine Düşünceler”. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 23 (2018): 81-99.
- Dvin IV-The City Dvin and Its Excavations*. Ed. A. A. Kanahtaph. Yerevan: Institute of Archaeology and Ethnography, 2008.
- Erdemir, Yaşar. *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2009.
- Esin, Emel. *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
- Freh, Wilhelm ve Muvaffak Uyanık. “Hakkâri-Sat Dağlarında, Gevaruk Vadisi İçinde Bulunan Kaya Resimleri Hakkında Tebliğ”. *Bellekten* 21/84 (1957): 619-623.
- Guzelian, L. T. “Paleoepigraficeskie Materiali iz Raskopok Oren-Kala”. *Srednevekovie Pamyatniki Azerbaidjana*. Moskova: [y.y], 1965.
- Günaşdı, Yavuz. “Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2016): 391-407.
- Hole, Frank. “Prehistoric Susa”. *The Royal City of Susa-Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre*. Ed. O. Harper Prudence, Aruz Joan ve Tallon Françoise. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1992, 25-46.
- Hüseynli, Namiq. “Orta Asr Şemkir Şehrinin Boyalı Saksı Kabları Hakkında (2006 Yılı İlim Kazıları Esasında)”. *Azerbaycan Arxeologiyası* 9/1-2 (2007): 84-88.
- Karageçi, Mustafa. “Doğu Anadolu Kaya Resimlerindeki Süvari Tasvirleri”. *4. Uluslararası Türk Şöleni-Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2018, 561-583.
- Karamağaralı, Beyhan ve Turgay Yazar. “Ani Kazısı Buluntuları”. *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, 122-131.
- Koçaryan, G., A. Kalantaryan ve K. Kafadaryan. “Antikni Sloy na Territori Sentral Nogo Kvartala Sitadeli Dvina”. *Dvin IV-The City Dvin and Its Excavations*. Ed. A. A. Kanahtaph. Yerevan: Institute of Archaeology and Ethnography, 2008, 129-164.
- Kökten, İsmail Kılıç. “Kars'ın Tarih Öncesi Hakkında İlk Kısa Rapor”. *Bellekten* VII/27 (1943): 601-613.

- Köse, Bayram Arif. "10. Yüzyıl İslam Coğrafyacılarına Göre Ermeniyeye ve Arrân Tarihî Coğrafyası". *Turkish Studies* 11/1 (2016): 89-108.
- Marr, Nikolai Yakovleviç. *Ani Knijnaya İstoriya Goroda i Raskopki na Meste Gorodişça*. Moskova: Gosudarstvennaya Akademiya İstorii Materialnoy Kulturi, 1934.
- Melkonyan, Husik, Astghik Babajanyan, Arsen Harutyunyan, Davit Davtyan ve Soseh Aghaian. "The Excavations of Dashtadem Fortress: Preliminary Report on 2015 Fieldwork Activity". *Armenian Journal of Near Eastern Studies* XI/1-2 (2017): 263-292.
- Oyal, Ömer F. *Keçi/Zanlı, Kurban Cefakâr*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Önder, Mehmet. "Selçuklu Kubâd-Âbâd Sarayı Çinileri". *Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi-I. Alâeddin Keykubat Özel Sayısı* 3 (1988): 31-39.
- Özaydın, Abdülkerim. "Arrân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 394-395.
- Özdemir, Mehmet Ali ve Mehmet Işıklı. "Neveşehir, Suluca Karahöyük Demir Çağı Boya Bezemeli Seramikleri". *Seramik Araştırmaları Dergisi* 2 (2020): 1-53.
- Özgül, Oktay ve Burak Bingöl. "Kuzeydoğu Anadolu Petrogliflerindeki Bir Grup Dağ Keçisi Motifi". *Art-Sanat* 16 (2021): 491-527.
- Savinov, D. G. "Naskal'niye İzobrajeniya Tsentral'noy Azii i Yujnoy Sibiri". *Vestnik Leningradskiy Gosudarstvennogo Universiteta* 20, 1964.
- Sevindi, Cemal ve Ali Yalçın Tavukçu. "Şirvaz Kalesi ve Kayaüstü Resimleri (Şenkaya-Erzurum)". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 31 (2013): 155-173.
- Silistreli, Uğur. "Köşk Höyük'te Bulunan Kabartma İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Vazolar". *Belleten* 53/206 (1989): 361-374.
- Tmındorashvili, David. *Orta Yüzyıllarda Uplistsikhe*. Tiflis: Eski Eserleri Koruma ve Araştırma Merkezi, 2008.
- Tümer, Hale. "Doğu Toros Petroglifleri: Tırşın Yaylası ve Çevresi". *Anadolu Araştırmaları* 21 (2018): 21-41.
- Ünal, Serap ve Tennur Yaşar. "Teke Yöresi, Keçi (Teke) Figürü ve Seramik Sanatına Yansımaları". *Türk Dünyası Araştırmaları* 127/251 (2021): 375-394.
- Üngör, İbrahim. "Türk Kültüründe Dağ Keçisi/Teke ve Doğu Anadolu Petrogliflerinde Bulunan Dağ Keçisi/Teke Figürleri Üzerine Görüşler". *4. Uluslararası Türk Şöleni-Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları, 2018, 325-345.
- Yazar, Turgay ve Tülin Değirmenci. "Ani Kazılarında Ele Geçen Baskı Teknikli Sırsız Seramikler". *Sanat Tarihi Dergisi* IX (1998): 151-161.
- Yiğitpaşa, Davut. "Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Seramikleri Üzerinde Görülen Figürlü ve Bitkisel Bezemeler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Özel Sayısı* 6/25 (2013): 612-628.
- Zhamkochyan, A. "The Faience of Medieval Armenia in the 9th-14th Centuries". *Archaeological Sites of Armenia* 10. Ed. A. Kalantaryan. Yerevan: Academy of Sciences Press, 1981.

